

„Čo nám listy prezrádzajú o koreni“ – metodický postup

Príklady učebných metód a figúr – z prítomnosti do minulosti

Zmyslom tejto cesty z prítomnosti do minulosti je ukázať najprv žiakom, aký význam má preberaná téma pre nás v súčasnosti, a následne sa pozrieť na to, akú má ľudstvo s predmetnou problematikou historickú skúsenosť. Metodika je rozdelená na tri časti: prítomnosť, minulosť a reflexia. Časti „prítomnosť“ a „minulosť“ sú postavené na učebných figúrach s rovnakou štruktúrou, a teda zdroj/prameň – schéma – diskusia. Žiakom sa prácou v rovnakej štruktúre následne v časti „minulosť“ ľahšie aplikujú pracovné postupy a kompetencie získané v časti „prítomnosť“.

PRÍTOMOSŤ: (zdroj/prameň – schéma – diskusia)

Žiaci pracujú rozdelení v troch skupinách, pričom každá skupina si vytiahne jednu kartičku s nasledujúcimi údajmi:

1	2	3
Hlava II. oddiel druhý, Čl. 24 (1), (2) oddiel piaty, Čl. 36 (1), (2)	Hlava II. oddiel štvrtý, Čl. 33; Čl. 34 (1)	Hlava II. oddiel druhý, Čl. 23 (1), (4) oddiel piaty, Čl. 35 (1), (3)

Úlohou žiakov je:

- určiť zdroj, z ktorého podľa nich pochádzajú údaje na kartičke (Ústava SR)¹

¹ **1. skupina:** Hlava II., oddiel druhý, Čl. 24 (1) Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručujú. Toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania. Každý má právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie; (2) Každý má právo slobodne prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru buď sám, buď spoločne s inými, súkromne alebo verejne, bohoslužbou, náboženskými úkonmi, zachovávaním obradov alebo zúčastňovať sa na jeho vyučovaní. Oddiel piaty, Čl. 36 (1) Zamestnanci majú právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky. Zákon im zabezpečuje najmä a) právo na odmenu za vykonanú prácu, dostatočnú na to, aby im umožnila dôstojnú životnú úroveň, b) ochranu proti svojvoľnému prepúšťaniu zo zamestnania a diskriminácii v zamestnaní, (2) Každý zamestnanec má právo, aby jeho odmena za vykonanú prácu nebola nižšia ako minimálna mzda. Podrobnosti o úprave minimálnej mzdy ustanoví zákon. **2. skupina:** Hlava II., oddiel štvrtý, Čl. 33 Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu. Čl. 34 (1) Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať

- vyhľadať v zdroji príslušný text podľa údajov z kartičky a na jeho základe vymedziť predmet svojho výskumu (učiteľ má k dispozícii pre každú skupinu Ústavu SR, prípadne internet)
- v rámci spoločnej diskusie zovšeobecniť zistenia a naformulovať tému, ktorej sa budeme venovať, a síce ĽUDSKÉ PRÁVA.

V nadväznosti na predmet svojho skúmania (každá skupina má konkrétne ľudské práva a slobody uvedené v pozn. pod čiarou č. 8) je úlohou žiakov:

- identifikovať situácie, kedy môže v súčasnosti dôjsť k porušovaniu príslušného ľudského práva (uviesť príklady).
- navrhnuť riešenie danej situácie v podobe schémy, ktorá hierarchicky znázorňuje kroky, ktoré môže človek urobiť, ak sa porušujú jeho základné ľudské práva.

Každá skupina má na riešenie tejto úlohy k dispozícii názvy všetkých inštitúcií a orgánov, ktoré túto problematiku majú v SR vo svojej agende aj s kompetenciami týkajúcimi sa ochrany ľudských práv (*Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike na roky 2014 – 2020*). Úlohou žiakov je hierarchicky ich zoradiť do spomínanej schémy.

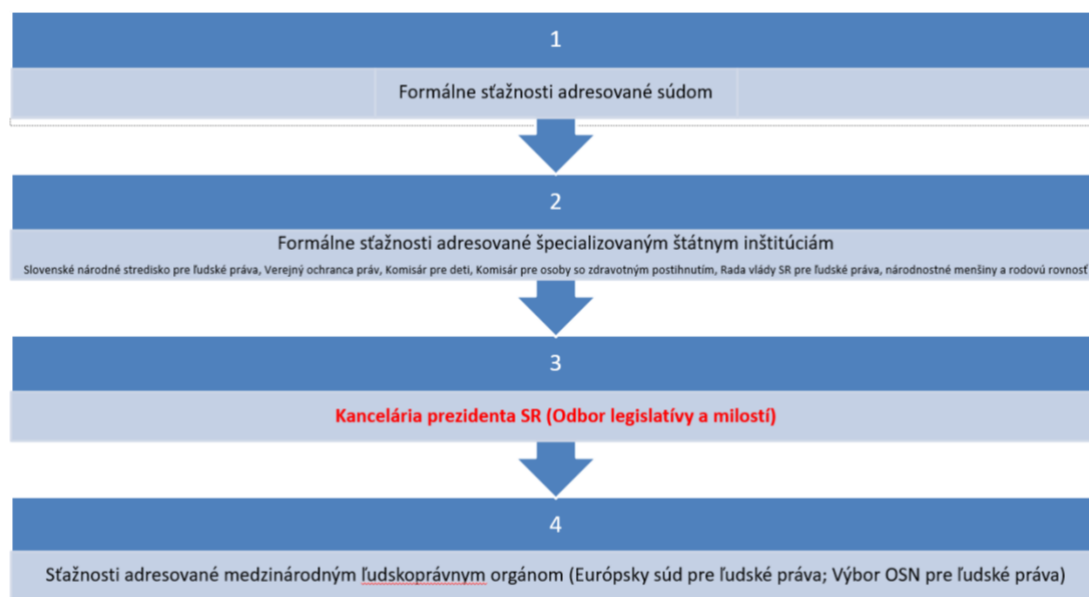
Žiaci môžu schému aj sami vytvárať, závisí to od času, ktorý tomu chceme/môžeme venovať (Ide o schému krokov a inštitúcií od jednoduchšej sťažnosti, cez trestné oznámenie, súdne konanie, stredisko pre ľudské práva, ombudsmana² až po hlavu štátu. V odkazovanom dokumente NRSR z roku 2018 sa úrad prezidenta/prezidentky medzi inštitúciami ochrany a podpory ľudských práv nespomína, avšak medzi právomoci prezidenta/prezidentky patria aj také, ktoré s ochranou ľudských práv a slobôd súvisia³).

sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon. **3. skupina:** Hlava II., oddiel piaty, Čl. 35 (1) Každý má právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, ako aj právo podnikáť a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť. (3) Občania majú právo na prácu. Štát v primeranom rozsahu hmotne zabezpečuje občanov, ktorí nie z vlastnej viny nemôžu toto právo vykonávať. Podmienky ustanoví zákon; Oddiel II., Čl. 23 (1) Sloboda pohybu a pobytu sa zaručuje, (4) Každý občan má právo na slobodný vstup na územie Slovenskej republiky. Občana nemožno nútiť, aby opustil vlasť, a nemožno ho vyhostiť.

² Informácie dostupné napr. v dokumente NRSR z roku 2018, viz <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=461497> (citované k 22. 6. 2025).

³ Prezident/prezidentka podpisuje zákony; odpúšťa a zmierňuje tresty uložené súdmi v trestnom konaní a zhládza odsúdenie formou individuálnej milosti alebo amnestie; môže vrátiť Národnej rade Slovenskej republiky zákon s pripomienkami do 15 dní od doručenia schváleného zákona; vymenúva a odvoláva sudcov Ústavného súdu Slovenskej republiky, predsedu a podpredsedu Ústavného súdu Slovenskej republiky, prijíma sľub sudcov Ústavného súdu Slovenskej republiky a sľub generálneho prokurátora; vymenúva a odvoláva sudcov, predsedu a podpredsedu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, generálneho prokurátora a troch členov Súdnej rady Slovenskej republiky, prijíma sľub sudcov.

Vytvorená schéma môže vyzerat' napríklad takto:

V ďalšom kroku skupiny prezentujú svoje schémy a vzájomne ich porovnávajú. Učiteľ/ka následne na reálnom príklade zo súčasnosti demonštruje ako sa v prípade porušovania ľudských práv postupuje a skupiny konfrontujú svoje návrhy riešení s reálnym prípadom, ktorý bol úspešne vyriešený. Učiteľ/ka má k dispozícii reálny prípad riešenia ľudskoprávneho sporu, ideálne takého, ktorý sa dostal až k prezidentovi/prezidentke (môže byť aj celoslovensky známy prípad), alebo príklad, v akej situácii sa ľudia môžu obrátiť/obracajú na prezidenta/prezidentku (súčasný kontext písania listov hlave štátu je samozrejme iný ako z čias Slovenského štátu, avšak naším cieľom je poukázať na princíp, a teda, že ľudia sa na hlavu štátu obracajú, ak už vyčerpali, prípadne nemajú žiadne iné možnosti).⁴

MINULOSŤ: (zdroj/prameň – schéma – diskusia)

Žiaci, tak ako sú rozdelení v skupinách, aplikujú vedomosti a zručnosti získané predchádzajúcou učebnou figúrou pri riešení skutočného prípadu z obdobia Slovenského štátu (jedna skupina = jeden prípad, spolu teda 3 príbehy/osudy).

⁴ Ako napríklad udelenie milosti v prípade, kedy je človek právoplatne odsúdený za trestný čin a nastúpil už výkon trestu odňatia slobody, je vo väzbe a neexistuje už iná možnosť, iba udelenie milosti od hlavy štátu. Ako v tomto prípade: viz <https://www.cas.sk/clanok/921157/caputovu-dojala-prosba-choreho-dievcatka-o-milost-pre-otecka-ako-chce-prezidentka-pomocť-saske/> (citované k 25. 6. 2025).

1. skupina = *Alica Hercogová* (listy prezidentovi Tisovi + iné doklady – príloha 1)⁵
2. skupina = *Bartolomej Erdélyi* (listy prezidentovi Tisovi - príloha 2)⁶
3. skupina = *Alžbeta Donáthová* (listy prezidentovi Tisovi + iné doklady - príloha 3a, 3b)⁷

Úlohou jednotlivých skupín po prečítaní príslušných listov je:

- identifikovať predmet svojho skúmania – konkrétne ľudské práva a slobody, ktoré boli porušené (pre jednotlivé skupiny sú totožné s tými, ktoré skúmali v prítomnosti, a teda by sa mali (s menšími odchýlkami vzhľadom na iný historický kontext) aspoň vo všeobecnom rámci zhodovať).⁸
- analyzovať dobovú legislatívu⁹
- navrhnuť riešenie v podobe schémy (rovnako ako v prvej učebnej figúre v časti „prítomnosť“) na problémy opisované v listoch prezidentovi Tisovi (ak nejaké riešenia existovali).
- prezentovať vytvorené schémy/návrhy na riešenie situácie opisovanej v jednotlivých listoch. Každá skupina predstaví porušenie akých ľudských práv identifikovala v príslušných listoch a aké riešenie problému/kroky by v danom prípade autorovi/autorke listov navrhla.

Schéma môže vyzeráť napríklad takto:

⁵ Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond kancelarie prezidenta republiky (ďalej r. KPR), karton (ďalej kart.) 82, zväzok (ďalej sv.) 13624, Hercogová Alica, Piešťany – o výnimku spod žid. kódexu.

⁶ SNA, f. KPR, kart. 82, sv. 12212, Erdélyi Bartolomej – žid.

⁷ SNA, f. KPR, kart. 144, sv. 1742-42, Donáthová Alžbeta Helena, Diviaky nad Nitricou.

⁸ Zhrnutie ľudských práv a slobôd z jednotlivých kartičiek z Ústavy SR, s ktorými žiaci pracovali v časti „prítomnosť“ podľa skupín: **1. skupina:** právo na slobodu myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery; právo na spravodlivé a uspokojujúce pracovné podmienky; **2. skupina:** právo národnostných menšín a etnických skupín na všestranný rozvoj; **3. skupina:** právo na slobodu pohybu a pobytu; právo na slobodnú voľbu povolania, právo podnikáť, právo na prácu.

⁹ Žiaci majú k dispozícii online alebo v tlačenej podobe Ústavný zákon z roku 1939, viz <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf>; Židovský kódex, viz https://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf ; prípadne iné legislatívne alebo úradné dokumenty (voliteľné).

Žiaci na základe analýzy dobovej legislatívy a existujúcich inštitúcií nevyhnutne dospejú k záveru, že v čase Slovenského štátu neexistovali orgány a inštitúcie zaoberajúce sa výlučne ochranou ľudských práv a slobôd, a že napriek ukotveniu práv v X. Hlave ústavy z roku 1939¹⁰ totalitný systém vládnutia legislatívne ukotvené záruky ochrany práv občanov znefunkčňoval (učiteľ/ka môže doplniť/konkretizovať akými konkrétnymi krokmi, opatreniami, obmedzeniami, zákonmi, orgánmi, nástrojmi a pod.).

- nájsť súvislosť medzi výsledkami svojej analýzy a adresátom predmetných listov. Výsledkom realizovanej analýzy je, že podobnú schému ako v prvej učebnej figúre z časti „prítomnosť“ nie je možné v kontexte Slovenského štátu vytvoriť. To je zároveň aj odpoveďou na poslednú úlohu (*nájsť súvislosť medzi výsledkami svojej analýzy a adresátom predmetných listov*) a teda, ako výsledok realizovanej analýzy súvisí s tým, že všetky listy sa s prosbou o pomoc obracajú priamo na hlavu štátu. Ako vyplýva z analýzy dobovej legislatívy aj zo skúmaných listov, vzhľadom na absentujúce ľudskoprávne inštitúcie v čase existencie Slovenského štátu je pre autorov skúmaných listov prezident naozaj poslednou nádejou.
- Identifikovať na základe analýzy dobových dokumentov aké možnosti mala v skúmanom období hlava štátu,¹¹ ak všetky možnosti ochrany práv občanov v totalitnom režime zlyhávali, a akým spôsobom boli v skúmaných prípadoch využité.¹²

¹⁰ Ako napr. §81, (1) *Všetci obyvatelia bez rozdílu původu, národnosti, náboženstva a povolání požívají ochranu života, slobody a majetku.* Ústavný zákon zo dňa 21. júla 1939 o Ústave Slovenskej republiky, viz <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf> (citované k 29. 6. 2025).

¹¹ Podľa ústavného zákona z roku 1939 v Hlave III., § 38 napríklad prezidentovi republiky prislúcha: d) vrátiť snemu odhlasované zákony s pripomienkami, e) podpisovať zákony a nariadenia s mocou zákona, f) adresovať snemu posolstvo; v Hlave IX., § 72 Prezidentovi republiky prislúcha právo udeľovať milosť, najmä odpúšťať alebo zmierňovať tresty, uložené trestnými súdmi a disciplinárnymi vrchnosťami a právne následky takýchto odsúdení, počítajúc do toho aj zahľadanie odsúdení, a - s výnimkou trestných činov, ktoré sa stíhajú len súkromnou obžalobou, - nariaďovať, aby sa súdne trestné pokračovanie nezavádzalo, alebo aby sa zastavilo. Ústavný zákon zo dňa 21. júla 1939 o Ústave Slovenskej republiky, viz <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf> (citované k 30. 6. 2025).

¹² Jozef Tiso bol nielen prezidentom so silnou pozíciou, ale aj vodcom štátostrany, ktorej vládnuca moc bola zakotvená priamo v ústave. Ako prezident mal právomoci vrchného veliteľa ozbrojených síl, mal prístup k hláseniam diplomatov, vojenského spravodajstva aj tajnej polície, mohol bez volieb priamo menovať poslancov, podpisoval mnohé rozkazy, a tiež zákony a medzinárodné zmluvy. Ako vodca vládnucej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany bol súčasne aj najvyšším veliteľom Hlinkovej gardy, vrátane jej Pohotovostných oddielov. S najvyššou koncentrovanou štátnou mocou v osobe prezidenta Jozefa Tisa teda úzko súvisí aj priama osobná a politická zodpovednosť.

Žiaci teda pátrajú po osudoch autorov príslušných listov a po odpovedi prezidenta na príslušný list. Žiaci sa pri pátraní opierajú o pramene: odpovede prezidenta na skúmané listy a pramene dokladujúce ďalší osud autorov listov:

1. skupina = Alica Hercogová (Rozhodnutie prezidenta¹³ + dokumenty z Yad Vashem¹⁴ – príloha 4a, 4b)

2. skupina = Bartolomej Erdélyi (Dokumenty z kancelárie prezidenta republiky a z okresného úradu v Krupine;¹⁵ + Pamätná tabuľa obetiam holokaustu vo Zvolene¹⁶ – príloha 5)

3. skupina = Alžbeta Donáthová (Dokumenty z kancelárie prezidenta republiky a z okresného úradu v Prievidzi + list miestneho farára – príloha 6)¹⁷

Z príslušných dokumentov žiaci vypátrajú:

1. skupina = Alica Hercogová

- list prezidentovi 20. 11. 1941

- Odpoveď z kancelárie prezidenta 24. 1. 1943: „žiadosti o oslobodenie nebolo vyhovené“

2. skupina = Bartolomej Erdélyi

- list prezidentovi 24. 9. 1940

- odpoveď OÚ Krupina kancelárii prezidenta 28. 8. 1942: „Pripojenú žiadosť vraciam s tým, že menovaný s celou rodinou bol už odtransportovaný“

3. skupina = Alžbeta Donáthová

- list prezidentovi 29. 9. 1941

- odpoveď z kancelárie prezidenta 8. 2. 1943: „žiadosti o oslobodenie nebolo vyhovené“

REFLEXIA

Jednotlivé skupiny na základe výsledkov pátrania na príklade Slovenského štátu:

- formulujú závery o ochrane a dodržiavaní ľudských práv a slobôd v totalitnom režime (vo forme vennovho diagramu, myšlienkového mapy, tabuľky a pod.)
- zhodnotia rozhodnutia prijaté prezidentom Jozefom Tisom v skúmaných prípadoch.

¹³ SNA, f. KPR, kart. 82, sv. 13624, Hercogová Alica, Piešťany – o výnimku spod žid. kódexu.

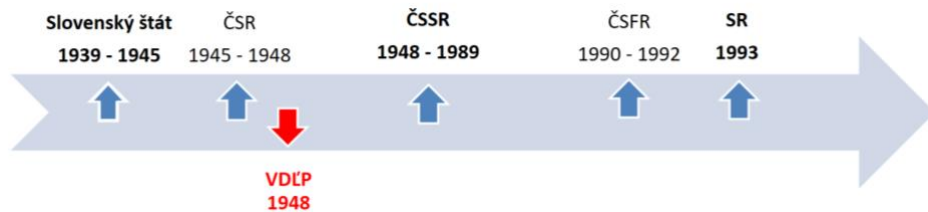
¹⁴ Yad Vashem, online, <https://www.yadvashem.org/>.

¹⁵ SNA, f. KPR, kart. 82, sv. 12212, Erdélyi Bartolomej – žid.

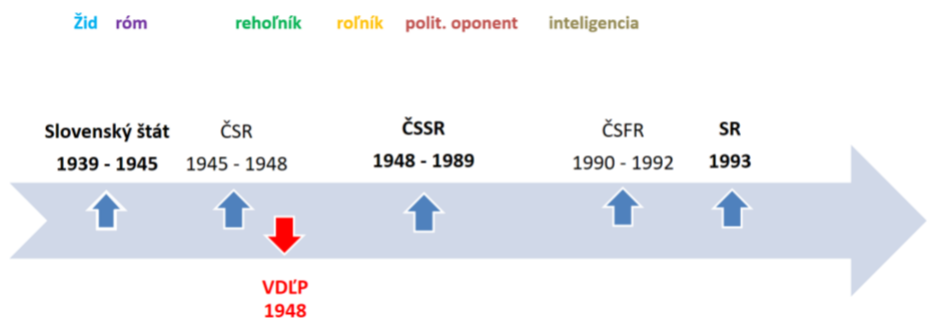
¹⁶ Pamätná tabuľa Obetiam 2. svetovej vojny a SNP vo Zvolene, online in: <https://www.vets.cz/vpm/27798-pamatna-tabula-obetiam-2-svetovej-vojny/>

¹⁷ SNA, f. KPR, kart. 144, sv. 1742-42, Donáthová Alžbeta Helena, Diviaky nad Nitricou.

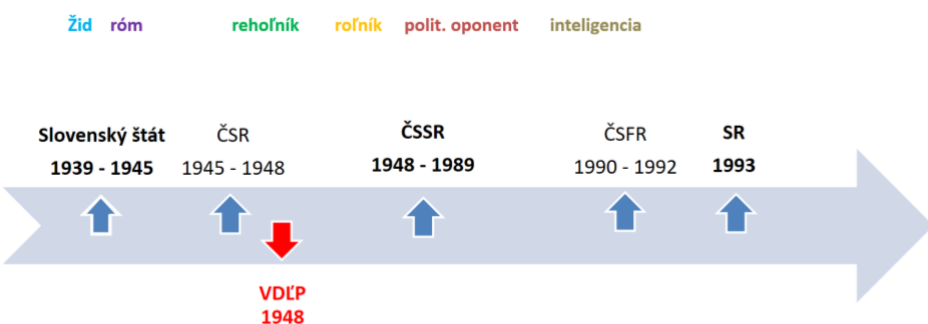
- navrhnuť v spoločnej diskusii efektívne riešenie pre zabezpečenie ochrany ľudských práv a slobôd v prípade, keď štát pri plnení tejto funkcie zlyhá (cieľom je upozorniť na existenciu Všeobecnej deklarácie ľudských práv z 10. decembra 1948, ďalej VDLP).
- Vyznačia na časovej osi kľúčové medzníky slovenských dejín od existencie Slovenského štátu až po súčasnosť, inou farbou vyznačia vznik VDLP.

- Identifikujú v každom období, a k príslušnému obdobiu na časovú os napíšu jednotlivcov alebo skupiny ľudí, ktorým boli nejakým spôsobom upierané ľudské práva a slobody, a to nielen pred, ale aj po prijatí VDLP.

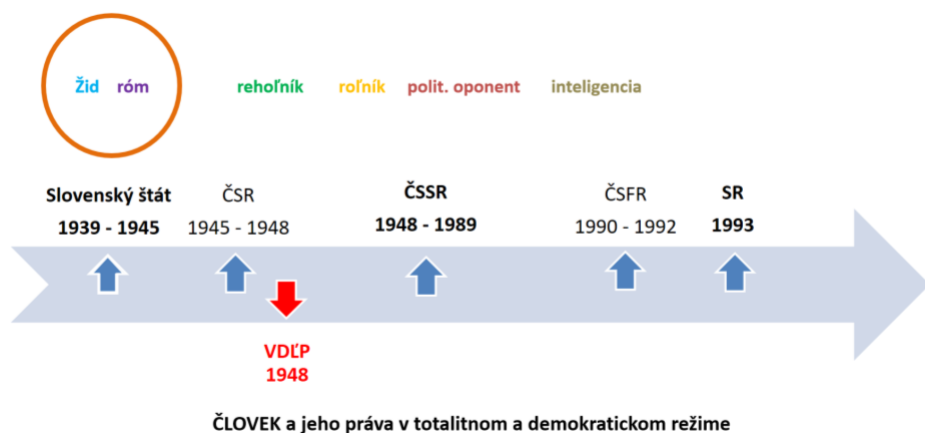

- Hľadajú, čo majú títo jednotlivci, alebo skupiny ľudí spoločné – hľadajú spoločného menovateľa. Keďže ide o nábožensky, etnicky, rasovo, politicky, kultúrne atď. rôznorodých ľudí/skupiny, jediným spoločným menovateľom je ČLOVEK. Žiaci pred sebou na časovej osi vidia, že totalitný režim vedie k porušovaniu základných ľudských práv a slobôd, pričom v pozícii obetí sa môže ocitnúť akýkoľvek jednotlivec, alebo skupina ľudí.

ČLOVEK a jeho práva v totalitnom a demokratickom režime

Následne je na mieste diskusia o tom, ktoré práva v akej miere boli v konkrétnych prípadoch porušované, pričom treba zdôrazniť, že holokaust je v našich dejinách bezprecedentným príkladom porušovania ľudských práv.

Na tabuľu k časovej osi žiaci na stranu Slovenského štátu pripnú najlepšie vyhodnotenú schému z časti MINULOSŤ a na stranu súčasnosti najlepšie vyhodnotenú schému z časti PRÍTOMNOSŤ. Následne vzájomnou komparáciou schém spoločne žiaci formulujú závery o ochrane a dodržiavaní základných ľudských práv v totalitnom a demokratickom režime/polit. zriadení. Tým sa pomyselný kruh uzatvára a vraciame sa prirodzene späť k téme vyučovacej hodiny formulovanej na začiatku, a teda Ľudské práva a k súčasnému demokratickému zriadeniu, ktoré konkrétnymi inštitúciami a orgánmi garantuje dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd každému bez rozdielu.

